

TÖRTÉNET A RAZZIÁBÓL

A L E K S A N D A R T I Š M A

Ennek az embernek, úgy látszott, egynél több élete volt. Vagy legalábbis olyan sorsdöntő fordulatok követték egymást életében, melyek némelyike már-már a véget sejtette, hogy aztán a következő viszont új kezdettel kecsegtessen.

Egy biztosítótársaság ügynökeként ismertem meg, amikor – már nem emlékszem, a cégnek küldött megkeresésem nyomán-e, vagy ő maga szimatolta ki, hol van rá szükség –, üzleti könyvekkel degeszre tömött aktatáskájával belépett a lakásunkba. Emiatt a táska miatt, márpedig mindig magával cipelte akkoriban, egy kissé ferdére húzott testtartással járt, de azért mindig fürgén, jókedvűen, ami egyébként velejárója volt foglalkozásának, hiszen az leginkább abból állt, hogy meggyőzze az embereket, igenis érdemes pénzt befektetniük a jövőjükbe. Én akkor, alighanem, biztosítottam nála a frissiben bérelt lakásunkat, ott, Újvidék külvárosában, a vágányok mellett, ahonnan éjnek évadján mozdonyok füttye riogatott bennünket, hogy majd kiugrottunk az ágyból: emlékszem, egyszerűen jó volt belenézni abba a vidáman csillogó, szürkés szemébe, vagy nullásra nyírt, tojásdad fejét látni, melyen télen sem viselt tökfödőt. Ennek kapcsán, mármint, hogy ő milyen ellenálló a természet viszontagságaival szemben, akkor, vagy később, hasonló esetek valamely hosszabb fejtegetése alkalmával elmesélte, hogy fiatalkorában gümőkóros volt, de orvosi segítség nélkül, maga gyógyult ki belőle olyképpen, hogy méheket engedett magára, egy egész méhkast, a méhek aztán a vérrel együtt kiszívták belőle a betegség méregvadását is, mind. Ami-

kor tehát ekképpen számot adott egy korábbi, betegeskedésben eltöltött életről, arra utalt, hogy most viszont a másik, a korábbihoz képest egészen más életét éli – én legalábbis így értettem.

Akkortájt, amikor biztosítást kötöttünk vele, szomszédunk volt: az utcánk ugyanis az ő széles, nagy utcájába torkollott, ahol nem lakása, mint minékünk, hanem háza volt, földszintes, tekintélyes háza, kerttel. A külvárosban az emberek sokat tudnak egymásról, így aztán mi is tudtuk róla, hogy nős, és noha koros – olyan ötven-ötvenöt éves lehetett –, egy kisgyermek, egy kisfiú apja. Első virágzásán túl levő felesége, a náluk lakó édesanyjával felváltva tologatták a gyereket a környékbeli csendes utcákban. Azt hiszem, a nagymamát is láttam egyszer: aszottan, fejkendősen, élesen kirajzolódó sasorral, előtte a gyerekkocsival. Egy napon aztán híre futott, hogy az anyós, a kocsiban ülő unokával együtt, elment a sarki boltba, hogy zsírszódát vegyen a nagymosáshoz, hazafelé pedig megállt trécselni az egyik szomszédasszonnyal. A gyerek meg eközben a kocsi elején levő rekeszből kihalászta a zsírszódás üveget, mert tán megszomjazott, ügyesen kidugaszolta, majd mohón lehajtott egypár kortynyit. Megmérgezte magát a bensője legmélyéig, és belehalt.

A történetek után, a családfőt kivéve, többé nem láttuk őket; a nagymama néhány nappal később bánatában utánahalt az unokájának, az anya nem mutatkozott az utcán. Az apa igen; cipelte a táskát, és nagyokat köszöngött ismerőseinek, üzletfeleinek meg mindenki másnak, köszöngött azokkal a csupa napsugár szemével, vagy fájdalmasan hunyorgatott, amikor az őt ért csapásról beszélt, de töretlenül akkor is. Azután újabb baj érte: a város elhatározta, hogy üzletházat épít pontosan azon a helyen, ahol az ő családi háza állt, úgyhogy a végén kártalanítás mellett kilakoltatták. Másik házat vett, közvetlenül a Duna-parton, de a korábbinál kisebbet, háromszobásat, mert a kárpótlást nem szabták meg igazságosan, de meglehet azért is, mert nem is kellett neki nagyobb, hiszen most már csak kettecskén éldegéltek benne a feleségével. Meg hát ráadásul ő is, az asszony, megbetegedett az új házban, rákbeteg lett –, egyszer, amikor a Duna-parton sétáltunk a feleségemmel, összefutottunk velük, a férje bizony úgy vezette már, az asszony mankóra támaszkodva is alig húzta a lábát. Megálltunk, elbeszélgettünk, közben a beteg leült egy padra: megtudtuk, hogy előírásellenesen túl erős sugáradagot kapott, úgyhogy belerokkant.

Egy-két éven belül az asszony elhunyt, barátunk pedig az aggok házába került. Az utcán találkoztam vele; most már a táska nélkül ballagott, mint afféle öregember, nem dolgozott többé. Megálltunk, a felesége halála miatt részvéteket nyilvánítottam, s megtudtam, hogy mielőtt bekövetkezett a vég, szegény asszonynak még bizony sok mindent meg kellett érnie, mert a város – hihetetlen, hogy ilyesmi kétszer is megeshet ugyanazokkal az emberekkel –, úgy döntött, hogy ezt az újonnan vásárolt Duna-parti házat is elveszi. Újfént valamiféle építkezés miatt. Így történt, hogy a most már mozgásképtelen beteget úgy vitték ki a hárszobás házból, és – tekintve, hogy a kisajátítási árat ezúttal is túlságosan alacsonyan határozták meg – átköltöztették egy udvari melléképületbe Lok faluban, mert a kapott pénzből semmi jobbra nem futotta. Nekem pedig véletlenül volt némi fogalmam erről a Lok nevű faluról, mert egyszer Titelre buszozva megálltam ott. A falut csupán egyfelől lehetett megközelíteni, ezért az autóbusz, miután egy kis időre megállt az állomáson, úgy folytatta útját, hogy visszafordult arra, amerről jött. Itt maradni az asszony halála után, itt, ebben az isten háta mögötti porfészekben, annak természetesen nem lett volna semmi értelme, különösen egy olyan társasághoz szokott ember számára nem, mint amilyen ő volt; ennél fogva elhatározta, a házat az aggok otthonának ajándékozza, hogy cserébe ott bentlakó lehessen.

Az otthonból elég gyakran kijárogatott, itt-ott láttam az utcán, sőt, egyszer találkoztunk is, s meghívtam egy pohár üdítő bózára. Aközben, amíg a legközelebbi cukrászda felé tartottunk a verőfényes utcán, mely annyira összhangban volt mosolygós, szürke szemével meg az ügynöki táska emlékeként megmaradt, kissé oldalgó járásával, elmesélt egy olyan történetet, amely – úgy tűnt –, megintcsak egynél több életet foglal magába.

Közülük az elsőben, ez még a harmincas évekre, tehát a második világháború előtti időkre tekint vissza, barátunk már járta a várost talán mint a biztosítótársaság ügynöke, de az is lehet, hogy valami más ügyben. Így esett, hogy benyitott az egyik vendéglőbe, s látja ám, hogy a jelenlevő két szál vendég a padlón hempereg, ökölrel verekszenek, s közben egymás szerb, illetve magyar anyját szidják. Emberünk megállt a sanknál, mi történik itt, kérdezte a vendéglőstől, az meg elmagyarázta, hogy két fuvaros viaskodik a padlón, az egyik szerb, a másik magyar, no, az imént még nagyban koccintgattak, felváltva rendelték a fröccsöket, aztán

egyszeribe összekaptak, hogy kinek a rundója van soron, szó szóra, a végén még össze is verekedtek. Erre aztán Đuro Letić – mert így hívták az ismerősömet –, közölte a kocsmárossal, hogy szívesen fizet a két kocsisnak egy italt, ha abba hagyják a csihi-puhit. A tulajnak, nagy ordítózás közepette, valahogy sikerült tudtukra adni az ajánlatot, ekkor a két duhaj föltápáskodott a padlóról, lecsapkodták magukról a port, majd odaálltak a sankhoz. Minden jó, ha a vége jó: fölhajtottak még egy-egy fröccsöt, és kibékültek.

Egyik ezután következő életében pedig Đuro Letić elindult otthonról, hogy vegyen egy kiló lisztet. Ebből a felesége kenyeret sütött volna, mivelhogy előző nap, Szent János napján, a védszentjük ünnepén, vendégeskedés volt náluk, így elfogyott a bolti kenyér, a pékhez pedig nem volt érdemes menni, mert a magyar megszálló hatóság azon a reggelen, 1942. január 21-én, kihirdette a razziát, és kijárási tilalmat rendelt el a városban. Az asszony lebeszélte szándékáról, mondván, úgysem kap lisztet sehol, ugyanakkor, megszegve a rendeletet, veszélynek teszi ki magát. Férje azonban úgy érvelt, hogy a sarki bolt a razzia ellenére is alighanem kinyitott, mert elképzelhetetlen, hogy az emberek a legszükségesebb élelmiszercikkek nélkül hagyják. S így elindult arra az utcasarokra, ugyanoda, ahol tíz évvel később, az anyósa megveszi majd az üveg zsírszódát. Mivel nem ment messzire, fel sem vette a télikabátját – pedig mínusz húsz fok volt odakint –, hanem csak magára terítette.

A havat taposva eljutott a boltig, az ajtó azonban lakat alatt volt, mintha vasárnap lenne, az utca pedig, amerre csak nézett, annyira kihalt, mintha egyetlen élő lélek sem lagná a várost. Amíg azonban, elismerve magában, hogy a feleségének mennyire igaza volt, hazafelé tartott, megállította a magyar katonai járőr, igazoltatta, s amikor a személyiben elolvasták az adatait – köztük, persze, azt is, hogy pravoszláv felekezetű, tehát szerb –, azt mondták, menjen velük, s bekísérték a közelben levő iskolaépületbe. Itt egy őrmester még egyszer átnyalazta az iratait, majd a szomszédos szobából beszóltott egy katonát, valamiféle parancsot adott neki, emez meg mindjárt puskát fogott Letićre, és rászólt, hogy induljon el előtte.

Az irány, amerre taszigálta a foglyot, a katolikus temető volt; amikor befordultak a sírok között vezető ösvényre, itt is, ott is egyenruhás alakok tűntek fel, és egy-egy lövés dörrent. Letić agyában hirtelen

megvilágosodott, hogy a katona kivégzési parancsot kapott, s ekkor elborzadva és keserűen lecövekelt az egyik síremléknél, melyet éppen felismert, majd a katona felé fordulva, akinek orrát, száját zúzmara lepte, sál takarta el, így szólt: „Ha azt kaptad parancsba, hogy végezz velem, azt akarom, hogy itt lőjj agyon, ezen a síron, amelyben a barátom fekszik, egy magyar ember, akivel tíz évig ugyanabban a csapatban fociztam.”

Amikor meghallotta Letić hangját, a katona kibújt a sál mögül, majdhogynem ágaskodva kihúzta magát, és fölkiáltott: „Maga az, Đuro bácsi?” Most aztán Letićen volt a sor, hogy megrökönyödjön, de a katona nem késlekedett a magyarázattal: „Én vagyok az a magyar fuvaros, akit maga annak idején a kocsmában, amikor a szerb kollégával összeverekedtem, rábeszél, hogy béküljünk ki, és mind a kettőnknek egy italt fizetett.” Letić emlékezett az esetre, halványan még az arcvonásokra is. „Hanem most, tudja mit – folytatta a katona –, maga most csak nyúljon el ezen a kriptán, én meg majd úgy teszek, mintha lepuffantánám, közben csak a levegőbe lövök.” Đuro csupán egy pillanatra tétovázott, majd szófogadóan lehasalt futballista barátja sírkövére. A feje fölött eldördült a fegyver, néhány pillanattal később pedig távolabbról érkező kiáltást hallott: „Mi van?” Majd ahogy közvetlenül a feje felett a katona válaszolt: „Semmi, elintéztem egyet.” Azután csend lett.

Đuro fölrezzent, igen, egy pillanatra elszunnyadt. De hát ez mégsem tarthatott csupán egy percig, mert amikor fel akart kelni – a kabátja még mindig csak úgy panyókára volt vetve –, a tenyerét meg a kezelőjét erővel kellett lefejténie a kőlapról, amelyen feküdt. Valósággal odanőtt a márványhoz, azazhogy a verejték, mely kiverte, megfagyott. Tenyeréről lejött a bőr, és ottmaradt a kővön, amikor eltántorgott a járdáig, és a kerítésrésen kisurrant a temetőből. Azután meg haza!

BORBÉLY János fordítása